

jaka deležni posebnega tretmana. Med tem, ko je večini ostalo preko 70 % posesti, je knezu le 16,9 in grofu s Turjaka 57,6 %. — 46. ZDU-Auersperg. — 47. ZDU-Auersperg, dopis ZDU banski upravi 8. 5. 1933. — 48. ZDU-Auersperg. — 49. ZDU-Auersperg. — 50. ZDU-Auersperg, prevzemni zapisniki. — 51. Arhiv Jugoslavije, fond Narodne skupščine (mikrofilmski posnetek v arhivu IZDG), prepis protesta tudi v ZDU-Auersperg. — 52. ZDU-Auersperg, dopisa ZDU ing. Samide 13. 5. 1936 in ing. Juga 20. 5. 1936. — 53. Janko Jarc, Partizanski Rog, str. 367. — 54. Jože Šorn, Železarna na Dvoru pri Žužemberku, str. 24. — 55. Arhiv Jugoslavije, fond

Narodne skupščine, Kulovčevo pismo 11. 3. 1937 ter odgovor nanj 10. 4. 1937 (mikrofilmski posnetki v arhivu IZDG). — 56. ZDU-Auersperg. — 57. ZDU-Auersperg. — 58. ZDU-Auersperg. — 59. ZDU-Auersperg. — 59. a ZAL, Lj, fond dr. F. Luckmann, fasc. Auersperg. — 59. b ZDU-Auersperg. — 60. ZAL, Lj, fond dr. F. Luckmann. — 61. Arhiv IZDG, Spomenica knezov Auerspergov italijanskim okupacijskim oblastem z dne 9. 7. 1941 (citiram Spomenica 1941). — 62. Janko Jarc, Partizanski Rog, str. 234. — 63. Janko Jarc, Partizanski Rog, str. 235—236. — 64. Spomenica 1941. — 65. ZAL, Lj, fond dr. F. Luckmann, fasc. Auersperg.

OB 80-LETNICI CENTRA ZA REHABILITACIJO SLUHA IN GOVORA V LJUBLJANI

BOGO JAKOPIČ

28. oktobra letos je minilo 80 let, odkar je bil na Zaloški cesti 5 v Ljubljani odprt slovenski javnosti, zlasti gluhi mladini, Kranjski ustanovni zavod za gluhoneme. Zavod je bil zgrajen z različnimi darili in volili in se je iz teh tudi vzdrževal. Vse od leta 1830 zasledimo različna volila in prid gluhonemi mladini, da bi se ustanovil zanjo in za slepo mladino zavod v Ljubljani. Zavod je bil ustanovljen z odločbo št. 13672 dežele vojvodine Kranjske z dne 21. 9. 1900.¹

Z dohodki iz ustanov in volil za gluhone, ki so jih ti dobrotniki naklonili, so se dolgo dobo krili stroški za vzgajanje majhnega števila gluhonemih otrok obojega spola na vnanjih zavodih; zlasti v Linzu. Razumljivo je, da je bila to le pomoč v sili, zakaj ti otroci so se odtujevali svojcem, ker so se vzgajali v nemškem učnem jeziku, čeprav so bili iz slovenskih družin.

Za gluhoneme deklice se je položaj v zadnjem desetletju preteklega stoletja in tem pogledu precej izboljšal, medtem ko so gluhonemi dečki še čakali ugodnejših razmer. Po podatkih, ki jih imamo na razpolago iz arhiva: Ubogih šolskih sester de Notre Dame v Šmihelu pri Novem mestu (danes ni tod več samostana), se je po navodilu takratnega tamkajšnjega župnika msgr. Antona Peterlina 15. novembra 1886 v njihovem zavodu odprla posebna šola za gluhoneme deklice. V to šolo je bilo prvo leto sprejetih 7 deklic, vsako nadaljnje leto pa se je število gojenk pomnožilo, tako da je bilo od leta 1899 v zavodu že preko 30 gojenk iz raznih krajev bivše Kranjske. Učna doba je trajala 6 let,

poučevali pa so po glasovno govorni metodi, kar je bilo v tistem času celo v jugoslovanskem merilu redkost. To šolo je v izdatni meri podpirala deželna vlada iz ustanovnih sredstev za gluhoneme. Določenih je bilo 3000 goldinarjev za 20 deklic po 150 goldinarjev na leto. Šola je opravljala svojo plemenito nalogo polnih 18 let.² Z ustanovitvijo zavoda za gluhoneme v Ljubljani je leta 1904 prenehala.

Ob gradnji ljubljanskega zavoda je znašala skupna vsota zbranih daril in volil 835.000 K, gradnja zavoda je veljala 287.077 kron, nakup inventarja 23.693 K, razne potreščine pa še 4273 K. Preostanek glavnice je znašal okroglo 520.000 K.

Za prvo šolsko leto je bilo prijavljenih 32 gluhih otrok, sprejetih pa 22 dečkov in 4 deklice. Prvi ravnatelj zavoda je bil Štefan Primožič. Učiteljstvo je plačeval deželni odbor, doklade učiteljstvu za izredno težko delo pa deželna vlada. Zavod se je ravnal po organizacijskem statutu, ki ga je izdala deželna vlada. Poseben službeni red je urejeval interno hišno delo. Nadzorstvo nad poukom in upravljanjem je bilo poverjeno kuratoriju, stavbo pa je nadzoroval šef stavbnega oddelka deželne vlade. Vse nadzorstveno osebje je bilo obenem član kuratorija. Vsak mesec je bila redna konferenca kuratorija, ki so se je moral udeleževati tudi vsi člani učiteljskega zbora. Uradni poslovni jezik je bila nemščina, pouk gluhih pa je bil v slovenščini. Ta določba je vsekakor važen preobrat v pouku gluhih otrok tedanjega časa. Ker so bile obresti od preostale glavnice skromne,

se je moglo šolati v zavodu največ 50 otrok, predvsem iz bivše Kranjske. Sicer pa je bil zavod zgrajen za največ 70 gojencev. Gluhi iz slovenske Štajerske so ostajali doma brez pouka. Le nekaj se jih je šolalo v nemških zavodih v Gradcu, Linzu, Celovcu, gluhone-mi s Primorskega pa v italijansko-sloven-skem zavodu v Gorici. Zavodno učiteljstvo se je šolalo in napravilo poseben strokovni izpit na tujih zavodih v Gradcu, Linzu in na Dunaju. Nekaj gojencev je bilo v zavodu brezplačno, le premožnejši starši so plačevali oskrbnino po premoženjski zmogljivosti. Za obleko, perilo in obutev so skrbeli starši. Vsi stroški za vzdrževanje zavoda so se krili iz obresti glavnice volil. Za večja dela se je uporabljala tudi glavnica.

Redno delo v zavodu je prekinila v letih 1914 do 1918 prva svetovna vojna. Zavod je okupirala vojaška oblast in nastanila sprva v njem vojaštvo, pozneje pa ga je spremenila v vojno bolnišnico. V zavodu se je takrat šolalo le 12 do 14 gojencev višjih razredov. Vsi drugi gojenci so ostali ves vojni čas doma brez vsakega pouka. Vojaštvo je zavod v notranjosti zelo poškodovalo; poškodovan je bil tudi vrt, ki so ga uporabljali za vse mogoče namene, celo za strelske vaje. Mnogo je bilo kasneje dela in prizadevanja, da je uprava zavoda zopet spravila v red okolico zavoda.

Ker je dala takratna deželna vlada preostalo glavnico vseh volil za vojno posojilo, je bil zavod po prvi svetovni vojni brez vsakih denarnih sredstev. Ob koncu prve svetovne vojne je bilo v zavodu 14 gojencev, ena učna soba, ravnatelj, en strok. učitelj in ena strok. učiteljica ter 5 uslužbencev. Pregled tega obdobja v zgodovini zavoda nam jasno kaže, da je takratna deželna vlada, ki je nasprotovala vsemu in tlačila vse, kar je bilo slovensko, zanemarjala tudi gluho mladino. Ni dala sredstev za gradnjo zavoda v Ljubljani; čakala je, da so potrebna sredstva za gradnjo zbrali privatniki, kar pa je trajalo mnogo let (od 1830 do 1900). Med prvo svetovno vojno pa je ta vlada preostalo glavnico vzela za svoje državno posojilo. Tako je zavod za gluhoneme pripravila ob vse premoženje. Še večje zlo pa je zagrešila takratna vlada s tem, da je gluhoneme otroke pred letom 1900 (tj. pred gradnjo ljubljanskega zavoda) puščala doma brez vsake vzgoje in pouka. Le nekaterim je dovolila šolanje v potujočevalnih zavodih v Grazu, Linzu ter Celovcu. Ko je tak otrok prišel delno izšolan domov, ga starši niso razumeli. Po govor-nem obnašanju jim je bil tuj. Ta žalostna zapuščina avstrijske vlade je povzročila nepo-

pravljivo kulturno ter socialno zlo nad našo gluho populacijo. Ker je bil zavod, kot smo že omenili, po prevratu leta 1918 brez sredstev, je bilo treba najprej poiskati oblastva, ki bi ga prevzela v svoje okrilje. Oblastva so se v tem času hitro menjavala, zato tudi zavod ni imel vsa prva leta nobene stalne zaščite. Sprva so dajale dotacijo za vzdrževanje zavoda na novo ustanovljene pokrajinske oblasti, in sicer poverjeništvo za socialno skrbstvo, nato nekaj časa šolska oblast, dokler ni zavoda prevzelo ministrstvo za socialno skrbstvo v Beogradu. Od tega ministrstva so prihajala v začetku zelo neredno razne dotacije in komaj v zadostni višini. Ko je bila ustanovljena ljubljanska oblast, je prevzela tudi stroške za vzdrževanje gluhonemnice. Odslej so bili sprejeti v zavod tudi otroci iz mariborske oblasti, nekako od leta 1920 dalje.³ Leta 1920 je bilo vpisanih 81 učencev. Zaradi vključevanja otrok še iz mariborske oblasti je bil zavod dobesedno prenatrpan, kar se je poznalo vse do leta 1966, tj. do zgraditve novih zavodnih objektov ob Vojkovi ulici v Ljubljani. V 20 letih se je šola postopoma širila na osem razredov, kot so jo že imeli vsi zavodi naprednih držav. Učiteljsvo se je odslej izobraževalo na domačem zavodu in doma opravljalo strokovni izpit. Strokovno izpitno komisijo je imenovala šolska oblast. Pred to komisijo so opravljali prva leta strokovni izpit tudi učitelji zavoda za gluhoneme iz Zagreba. Ker se je zavodna šola širila v osemrazrednico, se je temu primerno povečal tudi učiteljski zbor, tako da je bilo v začetku druge svetovne vojne na zavodu 14 moških in 7 ženskih uč-nih moči. Teoretično in praktično je v tem času dajal učiteljstvu vso strokovno izobrazbo ravnatelj Fran Grm, ki je v posebnih urah predaval fonetiko, specialno metodiko, logopatologijo, ortofonijo itd. Predavanja iz anatomije in fiziologije so učitelji priprav-niki poslušali na univerzi. Učiteljstvo je poučevalo gojence po glasovno artikulacijski metodi. Posamezni pedagogi so se kmalu nato specializirali tudi za jezikovni pouk, risanje, računstvo in zemljepis. Ugodno so vplivale na vzgojo in pouk bodočih gluhih obrtnikov zavodne delavnice za mizarstvo, strugarstvo, pletarstvo, modeliranje, rezbarstvo in ženska ročna dela. Tako je predsednik Podpornega društva za gluhonemo mladino v Ljubljani, dr. Henrik Steska, vseučiliški profesor, izposloval, da je ministrstvo prosvete z odlokom z dne 15. 1. 1936 priznalo odpustnico gluhonemnice kot izpričevalo o dovršeni meščanski šoli za gluhoneme.⁴ S tem je bil omogočen nadarjenim absolven-

tom gluho-nemnice vstop v poklice, ki so jim v nekaterih naprednejših državah bili že davno odprti, pri nas, v tedanji Jugoslaviji, pa smo se morali za to še boriti. Da bi izboljšali pouk na vseh stopnjah v gluho-nemnici in uvajali nove, naprednejše metode v zavod, so učitelji zavoda postopoma hospitali po različnih evropskih zavodih in si tam kaj nabirali novosti in izkušnje, da bi jih presadili na domača tla. To jim je omogočilo dobro vodstvo zavoda, ki je vse od leta 1907 do 1939 bilo v rokah odličnega pedagoga in praktičnega fonetika Frana Grma (1877—1967). Ta je najprej poskrbel za temeljito lastno izobrazbo, nato pa je pomagal pedagogom na zavodu in jih usmerjal v iskanje novih poti pri pouku gluhih. Močno se je trudil poleg tega doseči tudi to, da bi se izpremenili tedanji predpisi, ki so določali obveznost le enoletne strokovne izobrazbe za učitelje na gluho-nemnicah. Po I. svetovni vojni mu je to tudi uspelo. Uvedena je bila dvoletna izobrazba, s čimer so bili ustvarjeni solidnejši pogoji in temelji za težko in zamotano delo na gluho-nemnici. Izpite so opravljali kandidati pred posebno komisijo, v katero je bil imenovan tudi Grm. Vendar tudi ta način izobraževanja ni zadoščal. Ravnatelj Grm se je trudil in dosegel triletno izobrazbo v zvezi z univerzo. Teoretične predmete so poslušali kandidati na univerzi kot izredni slušatelji, v praktično delo so se uvajali v gluho-nemnici. Član izpitne komisije je bil poleg dveh rednih profesorjev univerze in ravnatelja učiteljskega tudi ravnatelj Fran Grm. Po zaslugi njegovega dela se je povzpela ljubljanska gluho-nemnica na prvo mesto med gluho-nemnicami (med obema vojnoma) v državi. Zato ji je dalo ministrstvo prosvete posebno priznanje s tem, da jo je določilo za osrednji zavod za izobrazbo strokovnih učiteljev gluho-nemnih otrok iz vse države, ki so bili vsi dolžni opravljati izpite pred ljubljansko izpraševalno komisijo.

Ker je pozneje ministrstvo prosvete zaradi velikega pomanjkanja učiteljstva za defektne otroke sploh opustilo ta način izobrazbe in v sili uvedlo šestmesečne tečaje, je nastala nova borba za izobrazbo. Zopet jo je vodil Fran Grm in uspel, da je bila vrnjena sicer le dveletna izobrazba, izpiti pa so bili preneseni v Beograd. Še je Fran Grm nadaljeval borbo za višjo izobrazbo in dosegel, da je bila uvedena štiriletna izobrazba, od tega dve leti na gluho-nemnici, dve leti na višji pedagoški šoli. Veliko je storil ravnatelj Grm za poglobitev izobrazbe učiteljstva: ni bilo skoraj strokovne knjige, ki bi je gluho-nemnica ne kupila kljub skopo od-

merjenim državnim dotacijam, veliko mladih učiteljev ljubljanske gluho-nemnice pa je hospitaliralo na najbolj znanih evropskih gluho-nemnicah: v Nemčiji, Franciji, Avstriji, Čehoslovaški, Poljski, Italiji, Madžarski in celo v Ameriki. Tako smo Slovenci tedaj celo v primerjavi z najboljšimi gluho-nemnicami teh dežel imeli v ljubljanski gluho-nemnici zavod, ki je bil njim po kvaliteti enak. Veliko učiteljev ljubljanske gluho-nemnice je pisalo v strokovne časopise, zlasti v »Glas nedužnih«, ki je izhajal v Beogradu. Tako najdemo v njem imena: Grm, Erbežnik, Mazi, Podkrajšek, Kunst, Zupančič itd. V dvajsetih letih so zavedni pedagogi napisali 2 učbenika za gluho mladino in več publikacij, ki so prikazovale težko stanje gluhe mladine v šoli in po njej, zlasti še, ker ni bilo ustreznih materialnih pogojev za zaposlitev in življenjsko varnost gluhih.⁵

Veliko razumevanja za tako zapletene probleme socialno ogroženih gluhih mladostnikov sta pokazala zavedna učitelja Vita Zupančič in Vilko Mazi, ki sta leta 1930 ustanovila Podporno društvo za gluho-nemo mladino in ki je obstajalo polnih deset let do II. svetovne vojne. To društvo so vodili v glavnem zavodni učitelji (zlasti že imenovana) skupaj s častnim predsednikom društva, ki je bil iz vrst premožnejših in vplivnejših osebnosti te dobe, kajti le tako je društvo moglo upati na pomoč tudi od oblasti in premožnejših ljudi. Leta 1935 (15. februarja) je bil ustanovljen tudi Sklad Vite Zupančičeve, velike učiteljice in dobrotnice gluhe mladine. Ta sklad je imel posebno nalogo, da je skrbel za obdaritev najbolj siromašnih gojencev ob različnih priložnostih, zlasti dobrih učencev zadnjih štirih letnikov zavodne šole. V zamisli pa je bila tudi ustanovitev sklada za Dom gluhih, ki pa ni bila realizirana, ker je to preprečila II. svetovna vojna. Na pobudo starejših gluhih oseb in s pomočjo učiteljstva ljubljanske gluho-nemnice, ki jim je vedno bilo v pomoč, je bilo 6. septembra 1931 ustanovljeno Društvo gluho-nemnih za Dravsko bano-vino, ki je ob nastanku štel 49 članov, večino starejše generacije, ki se je prva šolala na ljubljanski gluho-nemnici. Društvo pa je kasneje poleg drugega vzpodbujalo tudi dramsko dejavnost, ki se je posebno vidno pokazala v letih pred II. svetovno vojno, ko so gluhi pod vodstvom strokovnega učitelja ljubljanskega zavoda Vinka Rupnika prirejali kulturne prireditve skoraj po vsej Sloveniji in s tem pokazali na svoje pereče probleme, zlasti socialne, ki so bili vedno bolj zaskrbljujoči.⁶

Leta 1937 je bil v ljubljanskem zavodu osnovan pripravljalni razred, kar pomeni velik korak naprej k zgodnji rehabilitaciji gluhih otrok.

Težko stanje pred bližajočo se strašno vojno viхро (II. svetovna vojna) se je kazalo že vsepovsod. Mnogo gluhih je potrkalo na zavodna vrata po pomoč, čeprav so kot učenci že zavod zapustili. V tem času se je pričela tudi akcija uprave splošne bolnišnice, da bi zasedla zavodno poslopje, gluhe otroke pa premestila na deželo. Edino v tem vprašanju je tedanja oblast pokazala še dokaj razumevanja in uvidevnosti, ker ni dopustila, da bi se to zgodilo.

Leta 1939 je prevzel vodstvo zavoda Mirko Dermelj, ki je vodil zavod v zelo težkih dneh II. svetovne vojne in vse do leta 1951.⁷ Kako je pedagoško delo zahtevalo vedno več učnih moči, nam pove podatek iz leta 1940, ko je v zavodu že bilo 148 gojencev. Med vojno je bil na zavodu odprt logopedski oddelk za ljubljanske logopate. Oddelk je dosegel zelo lepe uspehe in je še danes, pomnožen s sodelavci, zelo uspešen. Med II. svetovno vojno okupator ni zasedel zavoda, zato je bilo mogoče ohraniti zavod do osvoboditve brez poškodb. Zaradi vojnega bombardiranja med drugo svetovno vojno ni utrpel zavod škode, razen nekaj razbitih šip, ki so popokale zaradi eksplozije v juniju leta 1945. Pač pa sta vojna in okupator povzročila žrtve pri učiteljih, vzgojiteljih in gojencih. Internirani so bili štirje učitelji, dva učitelja, ki sta nadzorovala gojence, en vzgojitelj in en gojenec. Odraslih gluhih je bilo interniranih okrog 15. Za svobodo so padli trije bivši gojenci in ena gojenka. Mnogi pa so sodelovali tudi v partizanih in bili včlanjeni v OF. Ker je bil Zavod za slepo mladino v Kočevju hudo poškodovan od bomb, so se vsi slepi leta 1944 preselili iz Kočevja v ljubljanski zavod za gluhoneme. Zaradi varnosti pred bombnimi napadi je bilo poleg zavoda zgrajeno zaklonišče, kamor so se gojenci in uslužbenci pogosto zatekali ob alarmih. Ker je bilo v Ljubljani dosti učiteljev beguncev iz krajev, ki so jih zasedli Nemci, so v zavodu sprejeli v službo 7 takih učiteljev in eno učiteljico. Ti so vzgajali gojence v izvenšolskem času, pomagali so v pisarni in v zdravstveni službi.

9. maja, ko je bila osvobodjena Ljubljana, se začenja tudi za zavod novo obdobje: za zavodovo pedagoško in sociološko rast. Naval gojencev na zavod iz vseh krajev Slovenije je bil že takoj v začetku izredno velik. Prišli so v zavod novinci za prvi razred in zelo mnogo tistih, ki so bili že pred vojno v za-

vodu, pa so morali med vojno ostati doma. To so bili gojenci iz krajev, ki so jih zasedli Nemci. Po starosti so bili že odrasli, po šolski izobrazbi zaostali. Zavod je bil takoj prenapolnjen. Med drugo svetovno vojno je bilo število gojencev 40 ali 60, ki pa se je po osvoboditvi dvignilo na 130 oziroma 155. Doma pa so vkljub temu še ostali mnogi odrasli nedoščolani gojenci. Zavod je po vojni prevzelo v svoje varstvo in oskrbo ministrstvo za prosveto, ki je postopoma nameščalo sem nove učne moči. To je bilo zelo potrebno, saj je eden od učiteljev po osvoboditvi umrl, eden je bil premeščen na ministrstvo za socialno skrbstvo, eden v Trst, kasneje v Portorož, 6 pedagogov pa je bilo upokojenih. Pouk je bil prvo leto po osvoboditvi zaradi različne šolske izobrazbe vojnih gojencev izredno težak, dokler niso zapustili starejši gojenci zavoda. Na zavodu je delovalo 8 osnovnih oddelkov in 3 vzporedni oddelki. Pouk v zavodu se je preosnoval po smernicah ljudske oblasti. Za pedagoškega vodjo je bil imenovan Zvonko Ermenc, ki je prišel iz Beograda. Ta je izvedel reorganizacijo pouka in kabinete napolnil z novimi učili. Slepi gojenci, ki so v sili razmer leta 1944 prišli pod zavodno streho, so se v letu 1947 iz prenatrpanega zavoda za gluhoneme v Ljubljani preselili v svoj zavod v Marmontovo ulico. Ljudska oblast je začela vprašanje šolanja gluhih reševati z vso odločnostjo. Tako je bil zelo važen ukrep slovenske vlade v skrbni za usposabljanje slušno in govorno prizadetih ustanovitev vajeenske (poklicne) šole za gluho mladino v Ljubljani z odlokom z dne 23. 3. 1946 — Ministrstva za industrijo in rudarstvo.⁸ V vajeenski šoli so učenci dobivali teoretično znanje, praktično pa so se usposabljali v delavnicah družbenega in privatnega sektorja. Na podlagi podržavljene tiskarne bivšega gojenca zavoda graverskega mojstra Cirila Sitarja je prišlo 2. 5. 1948 do ustanovitve zavodnih delavnic, ki naj bi poleg številnih temeljnih organizacij združene-ga dela in privatnih obrtniških delavnic praktično poklicno usposabljevale in zaposlovale slušno in govorno prizadeto mladino.⁹ Ker so bile učne delavnice raznih strok razmetane po vsej Ljubljani, so začeli z gradnjo Učnih delavnic za Bežigradom 8, kjer so vse stroke, razen damske šivalnice, locirane na istem mestu. Novi prostori Učnih delavnic so bili odprti 27. novembra 1963. Število prijaviteljev v zavod je močno naraščalo: po popisu iz leta 1955 (izvedla sta ga Centralni higijenski zavod in Zavod za gluho mladino v Ljubljani) je bilo gluhih med 5. in 15. letom 430. Od tega je bilo na usposabljanju v ljub-

ljanskem zavodu 151, v portoroškem 47 — skupaj 198 otrok: 232 otrok pa torej ni bilo deležnih usposabljanja. Da bi čimveč otrok vključili v zgodnjo rehabilitacijo, je aktiviralo pedagoški zbor ljubljanskega zavoda, da se je po nalogu ministrstva za prosveto lotil projektiranja nove stavbe. V vezanem paviljonskem sistemu novega zavoda naj bi dobili pomoč vsi slušno in govorno prizadeti otroci od 3. do 18. leta starosti. Po številnih obravnavah in posvetovanjih na raznih forumih je program doživel veliko sprememb, katerih posledice se kažejo še danes. Z zbranimi sredstvi (250.000.000 SD) in prav toliko lastnih, ki jih je zavod dobil kot odškodnino onkološkega inštituta za zavod na Zaloški cesti, se je pričela 12. novembra 1963 ob križišču Vojkove in Dimičeve ceste gradnja novega zavoda v prepričanju, da bo novi zavod s funkcionalnostjo ter sodobnimi avdiovizualnimi sredstvi ter z učili dajal otrokom vseh stopenj aдекватno rehabilitacijo. Po komaj tretjinski realizaciji investicijskega programa je bila gradnja ustavljena (verjetno zaradi pomanjkanja sredstev). Zaradi obveznosti do onkološkega inštituta, ki je bil v izredni stiski za prostore in zaradi velikega pomanjkanja prostora za prijavljene slušno prizadete se je po sklepu zbora delovne skupnosti in sveta zavoda ljubljanski zavod v juliju leta 1966 preselil še v nedokončan objekt osnovne šole novega zavoda. Z marljivim delom večine sodelavcev zavoda v času letnih počitnic je bil objekt osnovne šole toliko urejen do začetka šolskega leta, da je jeseni pričelo pouk 186 otrok, razporejenih v 23 oddelkov. Z vztrajnim prizadevanjem sta v naslednjih letih bila končana objekta: dom vajencev in menza s kurilnico. S preselitvijo domovske vzgoje in oskrbe v dom vajencev so bili vzpostavljeni do neke mere normalni pogoji, v katerih dela zavod še danes. Vodstvo zavoda je 1. 7. 1951 prevzel od upokojenega Mirka Dermelja novi ravnatelj Jože Zakovšek, ki je vodil to ustanovo skoraj do svoje prežgodnje smrti, do 4. 5. 1964. Med tem časom se je leta 1950 zavod preimenoval iz bivše gluhošole v Zavod za gluho mladino v Ljubljani. Le-ta pa se je leta 1964 preimenoval v Zavod za usposabljanje slušno in govorno prizadetih v Ljubljani, največ zaradi svoje razširjene dejavnosti. Po Jožetu Zakovšku je zavod vodil Vinko Ukmar (od 5. 5. 1964 do 30. 6. 1966), ko je prevzel vodstvo kot v. d. ravnatelj Ivan Kovač (od 1. 7. 1966 do 31. 12. 1966). Nato je v vodstvu sledil Jože Kmetec kot v. d. direktor (od 1. 1. 1967 do 11. 11. 1968) Dr. Stanislav Zaletel je bil ravnatelj zavoda od 11. 11. 1968 do 4. 10.

1974, ko je postal gen. direktor TOZD Centra za rehabilitacijo sluha in govora in Učnih delavnic. Marko Kocijan je bil v. d. direktor OZD od 12. 6. 1975 do 15. 5. 1976; Jelka Goddec pa je bila ravnatelj TOZD Centra od 4. 10. 1974 do 31. 8. 1977, ko je postal ravnatelj Centra Ivan Kovač (do 31. 1. 1979). Gen. direktor OZD je od 15. 5. 1976 Edo Vouk. Danes vodi Center za rehabilitacijo sluha in govora (od 31. 1. 1979) Stane Košir.

Razvoj zavoda po letu 1960 se je usmeril v poglobljeno strokovno izpopolnjevanje pedagogov, ki so se zlasti po ustanovitvi surdosedekcije Slovenije v okviru delovanja Zveze društev defektologov Jugoslavije leta 1960 še globlje zavedli svoje prenoviteljske naloge in strokovne dejavnosti. Pod vodstvom direktorja Vinka Ukmarja so v letih 1963 do 1964 intenzivno proučevali in preskušali verbotalno metodo dela z gluhih zagrebškega univ. prof. dr. Petra Guberine. Več zavodnih sodelavcev si je v nekaj skupinah v letih 1964 do 1968 (v Zagrebu in v Primoštenu) temeljito seznanilo s to metodo in po nabavi novih SUVAG I. in SUVAG II. aparatov zagrebškega SUVAG-Centra uspešno presajalo to metodo na domača tla. Prva serija učbenikov po letu 1945, ki so jih napisali ali uspešno prevedli zavodni učitelji, sodi v razdobje 1954—1961, ko je zdajo učbenikov finančno podprla Zveza društev defektologov Jugoslavije. Druga, nekoliko manj številna skupina učbenikov, je izšla iz vrst zavodnih sodelavcev ob novem učnem načrtu leta 1963 in še v 70 letih (1971, 1972, 1976), kar pa še zdaleč ne zadošča za pedagoško naprednejši pouk gluhih. Tudi ob desetletnih jubilejih izdani zborniki (1940, 1950, 1970, 1975 in 1980) ne morejo pokriti vseh zapisov ob bogatih izkušnjah pri delu z gluho mladino. Za logopede in za praktično fonetiko je napisal številne učbenike Zdravko Omerza, za gradnjo govora pa Emil Ulaga, oba bivša zavodna sodelavca.

Po letu 1966 je začelo več ali manj uspelo sistematično delo, zlasti diplomantov, na raznih strokovnih področjih (zgod. vzgoje in izobraževanja gluhih, surdometodika, govor, socialna problematika gluhih), kar daje upanje na lepši jutri tudi znanstveno raziskovalnega dela. Iz vrst zavodnih pedagogov so in še predavajo na PA v Ljubljani: Jože Kmetec, Jože Zakovšek, Zvonko Ermenc, Zdravko Omerza, Emil Ulaga, Fran Grm, Janko Blažej in dr. Marija Lipužič.

V izvenšolski dejavnosti je pokazal zavod zelo lepe rezultate v tehniki: modelarstvu, rezbarstvu, fotokrožku in drugod. Prav tako se je uveljavilo kleklarstvo (v okviru Zveze

gluhih) in razne športne ter druge rekreativne dejavnosti, ki so v okviru športnega društva gluhih »Komet« in zavodnega šolskega športnega društva. V zadnjih 5 letih lepo uspevajo krožki o prometni vzgoji in preventivi ter varnosti, kjer se je zavod povzpел na 2. mesto v občinskem merilu.

Literarni krožek deluje že od leta 1969 in izdaja šolsko glasilo mladinske in pionirske organizacije »Naš prijatelj« (pred vojno glasilo »Sonček«, po vojni od 1951 do 1961 pa »Naš svet«).

Tako prehaja Center v 80. leto svojega obstoja bogat po izkušnjah in z veliko vero in zaupanjem v lepšo in še popolnejšo vzgojno-izobraževalno strukturo in dejavnostjo v prihodnje.

OPOMBE

1. Ivan Kovač: Razvoj zavodov za usposabljanje slušno in govorno prizadetih, Jubilejni

zbornik centra za usposabljanje slušno in govorno prizadetih na Slovenskem (1900—1975) Lj. 1975 str. 17. — 2. J. Kunst: Naši gluho-nemi v preteklem stoletju, str. 9. Štirideset let gluho-nemnice v Ljubljani, Lj. 1940. — 3. Zgodovinski dogodki našega zavoda (M. Dermelj). Jubilejni zbornik Zavoda za gluho mladino v Ljubljani, Lj. 1950, str. 13 in sl. — 4. Pomoč najbednejšim (Vilko Mazi), Lj. 1941 na str. 16. — 5. Erbežnik, Zupančič, Mazi, Berilo (za 3. in 4. razred) za gluhoneme otroke, Lj. 1921, V. Mazi: Ilustrovaná čítanka, Lj. 1923. Mazijeve publikacije: Usoda gluhoneme mladine, l. 1933; Pomoč gluho-nemi mladini, Lj. 1935, Pomoč najbednejšim, l. 1941. 6. F. Gortnar — Mlakar: Od društva gluho-nemih za Dravsko banovino do Zveze slušno prizdetih Slovenije, Jubilejni zbornik Centrov za usposabljanje slušno in govorno prizadetih na Slovenskem (1900—1975) Lj. 1975 str. 39 in sl. — 7. Bogo Jakopič: Center za rehabilitacijo sluha in govora v Ljubljani (1900—1980) Lj. 1980 (tipkopis), poglavje od 1945—1980. — 8. Že citirani članek I. Kovača, Jubilejni zbornik centrov za usposabljanje slušno in govorno prizadetih, Lj. 1975. str. 19. — 9. Istotam.

V SPOMIN DR. LAVU ČERMELJU

MILOŠ RYBAŘ

V visoki starosti je 26. januarja 1980 v Ljubljani umrl prof. dr. Lavo (Leopold) Čermelj. Rojen je bil 10. oktobra 1889 v Trstu. Mati je bila Tržačanka, oče je bil delavec in doma v Potočah pri Kamnjah v Vipavski dolini (na očetovem domu se je po domače reklo pri Šlibarjevih, zato se je pokojni v raznih spisih podpisoval kot Šlibarjev Polde). Na dunajski univerzi je študiral matematiko in fiziko in leta 1914 tam dosegel doktorat, nato je v rodnem mestu služboval kot profesor. Pokojni je v svojem dolgem življenju veliko deloval in pisal na področju naravoslovnih ved, vendar o tem tukaj ne bomo pisali. Ob naravoslovnih vedah je dr. Čermelj deloval še na drugem področju: na skrivaj je zbiral podatke o fašističnih ukrepih zoper Slovence in Hrvate na Primorskem in jih pošiljal v Jugoslavijo. Leta 1929 je za dr. Čermelja kot slovenskega izobraženca postalo v Trstu prevroče, četudi italijanske oblasti niso vedele za njegovo skrivno delovanje: v uniformi železničarja-zavirača je ilegalno prešel italijansko-jugoslovansko mejo na tovornem vlaku.

Kot begunec se je naselil v Ljubljani in je tukaj nadaljeval delo, ki ga je začel v Trstu:

služboval je kot profesor na bežigrajski gimnaziji, objavljaj je spise s področja naravoslovnih ved in zbiral dokumentacijo o fašističnih ukrepih zoper naše rojake na Primor-

